

Sémi összehasonlító nyelvészet

BMA-HEBD-303

Biró Tamás

2014. december 10.

Menetrend

1. Olvasandó a vizsgára: Dobos *Sém fiai*.

Eredetileg: „A jegyszerzés feltételei: órai munka (10%), házi feladatok (50%), valamint félévvégi zárthelyi vizsga (40%).”

2. Vizsga:

1. opció: *Take home exam*: kérdéssor dec. 19-ig Rubin *A brief introduction...* és a tanultak alapján, valamint a Rubin-könyv értékelése. Határidő: jan. 19.

2. opció: Írásbeli vizsga: jan. 26 (hétfő), 10.00 (valamint jan. 19. hivatalosan).
Akkor is, ha a *take home* alapján megajánlott jegy nem felel meg.

„Korlátozott nyitott könyv”-jellegű: Bennett és a Dobos-könyv használható, de más (pl. *Beyond Babel*, más irodalom és saját jegyzetek) nem.

Még egy szó a fonológiáról: *interdentális* > *koronális*

Exercise 9. Phonological Reconstruction C

(koronális = alveoláris [s] vagy posztalveoláris [š])

	Akkadian		Syriac		Ge'ez	
1	<i>šalāšat</i>	three	<i>tlātā</i>	three	<i>šalāstū</i>	three
2	<i>šūru</i>	bull	<i>tawrā</i>	bull	<i>sōr</i>	bull
3	<i>axāzu</i>	take	<i>ʾiḥad</i>	take	<i>ʾaxaza</i>	take
4	<i>erēšu</i>	sow	<i>ḥrat</i>	plow	<i>ḥarasa</i>	plow
5	<i>mašālu</i>	be like	<i>matlā</i>	parable	<i>məsl</i>	parable
6	<i>našāku</i>	bite	<i>nkat</i>	bite	<i>nasaka</i>	bite
7	<i>našāru</i>	guard	<i>nṭar</i>	guard	<i>naššara</i>	look
8	<i>nazāru</i>	curse	<i>ndar</i>	vow	<i>nāzara</i>	be consecrated
9	<i>šupru</i>	nail	<i>ṭiprā</i>	nail	<i>šəpr</i>	nail
10	<i>zakāru</i>	mention	<i>dkar</i>	remember	<i>zakara</i>	remember

akkád š ~	szír t ~	geez s (+ egyszer š) ~	arab ʾ ~	héber š	< * ʾ	zöngétlen	interdentális
akkád z ~	szír d ~	geez z ~	arab ʾ ~	héber z	< * ʾ	zöngés	interdentális
akkád š ~	szír ṭ ~	geez š ~	arab ʾ ~	héber š	< * ʾ	emfatikus	interdentális
réshang	zárhang	réshang		réshang			koronális

Összehasonlító rekonstrukció
vs. belső rekonstrukció

Összehasonlító rekonstrukció vs. belső rekonstrukció

- Feltételezés: „logikus” (szabályos, egységes, kivétel nélküli) proto-alak.
- Feltételezés: a hangváltozások szabályosak, de
 - csak bizonyos leánnyelvekben zajlottak le
 - nem ugyanúgy hatottak a rokon nyelvek szókincsére
 - csak bizonyos hangtani környezetben zajlottak le
 - nem ugyanúgy hatottak egy morfológiai paradigma minden alakjára.
Például: ényi sémi $*w > y / \# _ _$. Ezért héber *yālad*, *yeled*, de *hōlīd* < $*hawlīd$,
v.ö. samar. pal. arámi *ʾwld* 'gyerek', arab *walada*, akkád *walādum* (*ullad*, *ulid*) 'szülni'.
- Eredmény: eltérések
 - a rokon nyelvek között → összehasonlító rekonstrukció
 - a paradigma elemei között → belső rekonstrukció
- Rekonstrukció: ezen folyamatok „inverse engineering”-je.

Rekonstrukció a morfológiában
Feltételezett proto-sémi morfológia

A főnévi paradigma

- 2 nem: masc, fem. (Nőnem, mint „jelölt” alak?)
- 3 szám: sg, du, pl. Tört többes szám: ld. nov. 5 (semi-8.pdf)
- Határozottság: csak az i.e. 1. évezred elejétől (areális hatás, hullám?)
- Esetrendszer
 - Nominativus: -u az önállóan álló főnév esete
 - Accusativus: -a az igével álló főnév esete (v.ö. héber $-a^h$ directivus?)
 - Genitivus: -i a főnévvel (vagy prepozícióval) álló főnév esete
 - + mimáció, nunáció vagy \emptyset .
 - Egyéb „kis esetek”. Például ugariti locativus $-h$ (v.ö. héber $-a^h$ directivus?)
- Status constructus:
 - esetragot kap, ha van esetrendszer, bár nem mindig látszódik
 - -i végződésnek nincs köze a genitivushoz

A főnévi paradigma

		akkad. ¹	arab. ²	äth. ¹	hebr.	syr.
Sing.	Nom.	-um	-u(n)	-∅	-∅	-∅
	Akk.	-am	-a(n)	-a	-∅	-∅
	Gen.	-im	-i(n)	-∅	-∅	-∅
Dual	Nom.	-ān	-āni	-ē	-ʾayim	
	Gen.-Akk.	-īn	-ayni	-ē	-ʾayim	
Plur.	Nom	-ū/-ānu	-ūna	-ān	-īm	-īn
	Gen.-Akk.	-ī/-āni	-īna	-ān	-īm	-īn
Sing.	Nom.	-atum	-atu(n)	-at	-āh	-ā
	Akk.	-atam	-ata(n)	-ata	-āh	-ā
	Gen.	-atim	-ati(n)	-at	-āh	-ā
Dual	Nom.	-tān	-atāni		-tʾayim	
	Gen.-Akk.	-tīn	-atayni		-tʾayim	
Plur.	Nom	-ātum	-ātu(n)	-āt	-ōt	-ān
	Gen.-Akk.	-ātim	-āti(n)	-āt	-ōt	-ān

R. Stempel:
*Abriß einer
 historischen
 Grammatik der
 semitischen
 Sprachen*, p. 91.

Igetörzsek

- A héber igitörzsek sémi kontextusa (Huehnergard, in *Beyond Babel*, p. 15)

Hebrew	Aramaic	Arabic	Ethiopic	Akkadian
<i>qal</i>	<i>pə^ʿal</i>	I	G or I,1	G or I/1
<i>nip^ʿal</i>	—	VII	—	N or IV/1
<i>pi^ʿel</i>	<i>pa^ʿel</i>	II	D or I,2	D or II/1
<i>hip^ʿil</i>	<i>ʾap^ʿel</i>	IV	CG or II,1	Š or III/1
<i>hitpa^ʿel</i>	<i>ʾetpa^ʿal</i>	V	Dt or III,2	Dt or II/2

- Több további igitörzs is van más sémi nyelvekben, ill. feltételezhető a protosémiben. Például: L az arabban (III, azaz *fā^ʿala*) és a délsémi nyelvekben.
- Paradigmagyök: *q.t.l.*, akkád *p.r.s.*, arab *f.^ʿ.l.* > héber és arámi *p.^ʿ.l.*

Igetörzsök (példa): a kauzatív Š törzs története

- *Afroázsiai > egyiptomi és akkád kauzatív ige-törzs š- prefixummal.
- Nyugati sémi š > h / #__ (= szó elején), kivéve ha gyökmássalhangzó.
- Például héber *hapil > hiphil.
- Később h > ʔ (> Ø) / #__, v.ö. a *hitpael* megfelelőinek a prefixumával is
 - Arab IV. törzs: ʔafʕala, például: ʕalima 'to know', ʔaʕalama 'to inform'
 - Közép, és főleg kései arámi: ʔapʕēl
 - Izraeli héber ifil
- De kései akkád > arámi (v.ö. BA) > héber (bibliai? misnai!) šaphēl.
- Önálló „ige-törzs”? BT: új gyök képzése (+ piel, pual, hitpael).
- Izraeli héberben félig-meddig produktív šifʕel (de v.ö. [Nurit Dekel](#))

Összefoglalás

Összefoglalás: mi a sémi nyelvészet?

- Sémi nyelvek, írások, kultúrák.
- Sémi nyelvek jellemzőinek az összehasonlítása.
- Összehasonlítás → proto-sémi rekonstrukciója.
- Történeti narratíva:
 - nyelvek története ≠ népek története
 - Családfamodell: fokozatos differenciálódás v.ö. felszíni hasonlóság, földrajz
 - Hullámmodell: areális jelenségek, szociolingvisztika
- A sémi nyelvek, mint példák az (általános) nyelvészet jelenségeire:
 - Fonológia, morfológia, szintaxis, lexikon, történeti folyamatok...

Köszönöm a féléves figyelmet!